

Van Meir Shalev verscheen eveneens
bij Ambo|Anthos uitgevers

De kus van Esau
De vier maaltijden
Het zat zo
In den beginne
De grote vrouw (ook als dwarsligger®)
Een duif en een jongen
Een geweer, een koe, een boom en een vrouw

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos uitgevers via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Meir Shalev

Mijn wilde tuin

Vertaald uit het Hebreeuws
door Ruben Verhasselt

Ambo|Anthos
Amsterdam

De vertaler ontving voor deze vertaling een projectsubsidie
van het Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

ISBN 978 90 263 4143 4

© 2017 Meir Shalev

First Published by Am Oved Publishers

By Arrangement with The Deborah Harris Agency

© 2018 Nederlandse vertaling Ambo|Anthos uitgevers,

Amsterdam en Ruben Verhasselt

Oorspronkelijke titel *Ginat bar*

Oorspronkelijke uitgever Am Oved Publishers Ltd, Tel Aviv

Omslagontwerp Marry van Baar

Omslagillustratie en illustraties binnenwerk © Rafaela Shir

Foto auteur © Nadia Landau

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

Voor Hadas en Sali

Inhoud

Bij wijze van voorwoord	9
Een nieuwe plek	11
Zeeajunen	19
Cyclamens	28
Wilde bomen	34
Zij hebben ons verlaten	40
Gereedschap	45
De blindmuis	53
De Moechraka	63
Mieren	68
Vruchtbomen	76
Zwervers en thuisblijvers	82
Sabra's	87
Jaargetijden	95
Wieden	104
Grote bomen	112
Nacht in de tuin	118
Droevig lied	123
Anemonen	126
Italië in de tuin	132
Gras	140
Regengebed	146

Geveld 153
Klaprozen 158
Geluksmomenten 165
Aarde 172
Verzamelzucht en andere gevaren 178
Grote leeuwenbekken 186
Kremer de kater 190
Oosterse winde 195
Gekneusde olijven 199
Zaaitijd 206
Geduld 215
Blote voeten 220
Vijgen 225
Wespennest 231
Lupine 235
Net als in Beieren 240
Procrastinatie en spot 245
De achterlijke specht 253
Ommuurde tuin 258
Compost en compostbak 264
Spinnen en slangen 270
Nog meer gevaren 277
Een boom in het veld 287
Dadelpalm en johannesbroodboom 295
Och, och, de clematis 301
De citroenboom 307

De bloemen 311
Aangehaalde gedichten 313
Aangehaald proza 313
Verantwoording van de vertaler 315

Bij wijze van voorwoord

Op een sjabbatochtend in de lente was ik een koelbox aan het pakken en op de kaart aan het kijken waar ik naartoe zou gaan toen ik stemmen hoorde in mijn tuin.

Een man riep: ‘Blijf staan! Precies daar! Blijf staan!’

Een meisje vroeg: ‘Zo?’

De man antwoordde: ‘Leun een beetje tegen hem aan...’

Een vrouw gebod: ‘Kijk haar aan. Zodat ze zien dat je van haar houdt.’

Ik gluurde door een kier tussen de lamellen en zag een groot wit zeil glijden door de rode zee van mijn klaprozen. Ik maakte de kier wat groter en kwam erachter dat het zeil een bruidsjurk was met een bruid erin: een flink meisje, op haar eigen manier zelfs mooi. Naast de bruid stond de bruidegom: een schriële, kleine knaap, heel zorgvuldig gekamd en even zorgvuldig ongeschoren. Hij droeg een strak wit pak, witte puntschoenen en een wit-goudkleurige stropdas. Een soort ‘rare mens’, zoals vroeger bij mij in de familie werd gezegd.

Er was ook een bruidsreportageteam, Kiek voor de foto’s en Boe voor de videofilm, met nog een geluidsman en een visagiste, en verder waren er twee oudere vrouwen, een grote en een kleine, waarschijnlijk de kersverse schoonmoeders – en ze vertrapten allemaal met grove voeten de klaprozen, de lupine en de

blauwe centaurie die ik in mijn tuin heb staan.

Ik ging naar buiten en riep: ‘Wat doet u hier?’

De groep zette zestien grote ogen op en staarde me aan.

‘Zou u alstublieft niet willen storen?’ vroeg een van de twee mannen met een camera, en de andere mopperde: ‘Hij ziet niet eens dat we aan het filmen zijn...!’

‘U staat in mijn tuin, boven op mijn bloemen,’ zei ik met stemverheffing.

‘Lijk het jou hierzo een tuin?’ vroeg de kleine schoonmoeder aan de grote.

‘Nee,’ zei de grote schoonmoeder tegen de kleine, ‘mijn lijkt het hier gewoon de natuur.’

De bruidegom vatte moed. ‘Mijn broer is hier twee weken geleden ook gefilmd,’ deelde hij mee, ‘en niemand heeft er toen iets van gezegd.’

Ik vroeg me af: wie van de twee is zijn moeder? De kleine, van wie hij het postuur heeft geërfd? Of de grote, van wie hij zoveel houdt dat hij een vrouw van haar afmetingen heeft uitgekozen? Zo werkt het menselijk brein: terwijl een lompe schoen zijn bloemen vertrapt, stelt hij zichzelf irrelevante vragen.

‘Precies,’ legde de grote uit, en ongewild gaf ze antwoord op mijn vraag: ‘Twee zoons van mijn die in een en dezelfde maand trouwen.’

Ik zei: ‘Over drie minuten gaan de automatische sproeiers aan en dan zult u zien of het hier vrije natuur of een tuin is.’

Ik heb geen sproei-installatie in mijn tuin, maar de vrees voor hun apparatuur, make-up, kapsels en feestkledij sorteerde onmiddellijk effect. De moeders, het jonge stel, de filmploeg – ze maakten allemaal dat ze wegkwamen, en ik liep gezwollen van trots mijn huis in. Een amateurtuinier krijgt niet elke dag zo’n compliment – dat een bruidspaar van verre komt om zich te laten filmen tussen de bloemen in zijn bescheiden tuin.

Een nieuwe plek

Midden in de tuin staat het huis dat ik bewoon. De dag dat ik het voor het eerst zag, staat me nog levendig bij. Ik zocht toen een huis buiten de stad. Ik zwierf rond tussen oude landbouwkolonies en mosjavit, gluurde, klopte aan, stelde vragen aan kruideniers en ontmoette dorpssecretarissen. Ik sprak met vaders en moeders en ik voerde vertrouwelijk overleg met meisjes en jongens. Ik had al heel wat kandidaat-huizen gezien, maar dit was liefde op het eerste gezicht: een kleine stulp, van het soort dat vroeger ‘Jewish Agency-huizen’ werd genoemd. Een zieltogend gazonnetje aan de voorkant, distels en verdord onkruid rondom en een paar sier- en vruchtbomen, waarvan sommige stonden om te komen van de dorst.

Het huis stond op een helling. Ik liep de helling af naar de achterkant en daar wachtte me een verrassing: een breed, diep uitzicht dat zich uitstrekte tot aan de westelijke einder. Het begon met twee bewerkte velden, een paar speerpuntvormige cipressen aan de randen ervan en daarbovenuit twee beboste heuvelruggen, dicht bestipt met impressionistische vlekken in allerlei tinten groen: het lichtgroen van de Tabor-eik en het donkergroen van de Palestijnse eik, hier en daar het glanzende groen van de johannesbroodboom en het groen van de pistachebomen – dat van de Palestijnse pistacheboom enigszins verscho-

ten en dat van de mastiekboom feller. En achter dat alles, gemanteld in de zomerse heiligheid van het dal, strekte zich een bekende blauwige bergketen uit over de hele horizon: de Karmel. Welk dal, vraagt u? Ik wil niemand voor het hoofd stoten, maar als in het Hebreeuws simpelweg wordt gesproken over 'het dal', dan wordt daarmee mijn dal bedoeld, het dal van Jizreel.

Ik draaide me om en bekeek het huis ook van deze kant. Vanwege de helling van het terrein steunde het achterste deel van het huis op ranke betonnen palen, die een ruimte creëerden tussen huis en bodem. Iemand had daar met kippengaas een kleinere gebouwde. Ik wierp er een blik in en zag vier gevederde lijken, net zo uitgedroogd als de blikken drinkbak ernaast. Bij zijn vertrek had die man de kippen in hun gevangenis laten creperen van de honger en de dorst. Maar het huis vervulde me met de vreugde van een beginnende liefde en zelfs deze kwaadaardigheid kon die niet bederven.

Ik bekeek de bomen en struiken rond het huis: een oude perenboom, een stervende citroenboom, een schaduwrijke pecannotenboom, twee eiken en drie Palestijnse pistachebomen, een paternosterboom en een blauwe jacaranda. Ook een stugge, grote vijgencactus stond er, en een frisse wietplant, opvallend groen tegen de achtergrond van alle bruin en geel. Ik vroeg me af: wie komt die hier zo toegewijd water geven? Aan de voorkant van het huis stond ook nog een vijgenboom die al vruchtjes droeg, maar toen ik dichterbij kwam, zag ik de onheilspellende hoopjes vers zaagsel aan de voet van zijn stam. Nader onderzoek bracht ook de gaten in de stam aan het licht: de openingen van de gangen die erin werden gegraven door de larven van de vijgenboktor, een teken van de dood die zijn lichaam was binnengedrongen en hem zou vellen.

Alles wat ik zag wees op een tuin die veel werk en beleid vergde. En ik was weliswaar altijd natuurliefhebber geweest, maar

had heel weinig ervaring met tuinieren. Ik had de ervaring van een kijker: naar mijn grootvader in Nahalal en naar mijn moeder – zijn dochter – in Jeruzalem.

Mijn grootvader was een kundig planter en legde op zijn land een wijngaard, een peren- en pruimenboomgaard en een citrusboomgaard aan. Ik zag hem graag zijn wijnranken snoeien en opbinden. De bewegingen van zijn handen betoverden me. Ik was een kind en kon het niet in woorden vatten, maar ik voelde dat de bewegingen van een vakman de mooiste bewegingen waren die in het menselijk lichaam besloten lagen. Nog altijd kijk ik liever naar een werkende timmerman, smid, klauwbekapper, steenhouwer of bakker dan naar sporters of balletdansers.

Mijn grootvader groeide op in een chassidisch gezin in Oekraïne en toen hij tot de jaren des onderscheids kwam, verruilde hij het leven in dienst van God voor dat van de landbouwer. Maar hij vergat zijn Talmoed niet: de eerste bomen die hij op zijn erf plantte, niet ver van de wijngaard, waren een olijf, een granaatappel en een vijg. Niet toevallig waren het vruchtbomen die door de Tora worden gerekend tot de zeven soorten waarmee het land van Israël gezegend is. Bij zijn huis plantte hij een sinaasappel- en een grapefruitboom, nog twee granaatappels en één ongelooflijke boom die sinaasappels, citroenen, clementines en nog een vierde soort citrusvruchten voortbracht – ik ben vergeten welke, misschien grapefruits, maar het zouden naar de narratieve aard van de familie ook avocado's of tomaten kunnen zijn geweest. Hoe het ook zij, die boom wekte mijn verwondering en opwinding, en die werden zelfs nog vergroot door het antwoord dat mijn moeder me gaf op de vraag hoe het haar vader was gelukt zo'n boom te maken. 'Hij is een tovenaar,' zei ze. Jaren later kwam ik erachter dat er sprake was van doodgewoon enten op de onderstam van een pomeransboom, maar de diepe indruk van haar antwoord is nooit uitgewist.

Zelf onderhield ze een kleine tuin in Jeruzalem, waar we in de nieuwbouwwijk Kirjat Mosjee woonden. Toen we daarheen verhuisden, was ik een jaar of vier. De wijk was net gebouwd, bomen en bloemen stonden er nog niet en de plek zag eruit als een bouwput. Maar aan de voorkant van ons blok was een reepje grond dat in kleine stukken was verdeeld en bestemd was voor tuintjes, en achter ons blok lag een rotsachtig terrein. Mijn moeder trad in de voetsporen van de voorvaderen en begon meteen de moerassen droog te leggen en de woestijn tot bloei te brengen. In het voortuintje plantte ze dahlia's, chrysanten, fressia's, aardige struiken die 'zomercipres' werden genoemd, een sierplant die in die dagen wijdverbreid en gangbaar was en die ik nu nergens meer zie, en 'wandelende jood', die snel kroop en het muurtje langs de stoep bedekte.

Druppelirrigatie bestond toen nog niet, en mijn moeder groef kuiltjes en kanaaltjes en besproeide haar tuin met een tuinslang en een gieter. Er was toen een gebruik dat intussen samen met die besproeiingsmethode is verdwenen: voorbijgangers kwamen vragen of ze van het water uit de tuinslang mochten drinken. Sommigen brachten het uiteinde van de slang naar hun lippen, anderen maakten een kommetje van hun hand en dronken daaruit. De eersten 'drinken als stadslui', constateerde mijn moeder met de minachting van iemand die in een mosjav was opgegroeid, de laatsten 'weten hoe je water drinkt'. Ieder kind in de wijk had toen niet alleen een huissleutel op zak, maar ook een kraansleutel met een vierkante holte. Daarmee kon je buitenkranen opendraaien om water te drinken en daarna de kraan weer dichtdraaien. Zo lesten we 's middags onze dorst op onze weg van school naar huis. Sommige tuinbezitters lachten ons vriendelijk toe, andere joegen ons weg met dreigementen en geschreeuw.

Aan de achterkant van het huis legde mijn moeder nog een tuintje aan, heel anders dan de voortuin. Het terrein bestond

slechts uit een paar vierkante meter rotsgrond, maar ze was gewend aan zwaar werk, ze wilde zaaien en planten en ze wist hoe. Ze haalde de ene na de andere kruiwagenlading aarde uit het nabijgelegen veld – tegenwoordig staan daar een aantal woningen en de Merkaz Harav-Talmoedschool – en verbeterde die met mest die ze ook daar verzamelde. De mest was geproduceerd door koeien uit de kleine stallen in de wijk Givat Sjael, die vlak bij onze huizen graasden. Daarna plantte ze een pruimenboom en een granaatappel, en in de rotsspleten stopte ze knollen en zaden van cyclamens. Onze buurman, de onderwijzer en natuuronderzoeker Amots Cohen, plantte wijnstokken in het naastgelegen stukje grond en omheinde het met vijgen-cactussen, en langzaam maar zeker kregen hun tuinen gestalte.

Ik keek weer naar het huis dat ik gevonden had en naar het omliggende terrein, en het speet me dat mijn moeder, mijn grootvader en mijn oude buurman er niet meer waren om me instructies en raad te geven. Maar een paar dagen na de aankoop van het huis kwam een van de bejaarde dorpsbewoners op bezoek en in hem vond ik een vat vol zegeningen. Hij heette Josef Zeira, en net als de meeste oprichters van het dorp was hij afkomstig uit Roemenië. Daarop wees ook zijn bijnaam Poejoe, afgeleid van het Roemeense woord voor kuiken.

Een paar jaar daarna verwisselde Poejoe het tijdelijke met het eeuwige. Ik herinner me hem goed en voel zijn gemis. Hij was een ontwikkelde, amusante man, een gevoelige cynicus, een getalenteerd schilder en een expert op het gebied van vruchtboomen. Tijdens onze volgende ontmoetingen bracht hij me het een en ander bij over de geschiedenis van ‘het grote Roemenië’, zoals hij zijn geliefde moederland noemde, het drinken van *țuică*, en het spelen van backgammon, waarin hij een duivelskunstenaar was.

Nu bracht hij me een zaag en droeg me op alle dode takken

van de citroenboom te verwijderen. ‘Zaag alles af! Wees niet bang! Het groeit allemaal weer aan. Konden we ook maar uit onszelf alles weghalen wat dood is gegaan, zowel uit de ziel als uit het lichaam!’ Ik voerde zijn opdracht uit en groef ook een grote irrigatiekuil voor de citroenboom – ‘de diameter moet gelijk zijn aan die van de boom’.

‘Zo groot?’ vroeg ik.

‘Je verbaast me, je komt toch uit een familie van boeren?’ zei hij. ‘Hebben ze je nooit verteld dat er onder de grond nog een boom staat? Zijn takken zijn de wortels en hij groeit op zijn kop!’

Zo snoeide en bevloede ik, en de citroenboom kikkerde op: zijn hangende bladeren richtten zich op en spreidden zich uit, er groeiden nieuwe bladeren aan, hij kwam tot bloei en hij vergold dienst met wederdienst: de levering van een overvloed aan kleine, lelijke citroenen, lekkerder dan alle citroenen die ik ooit had gemaakt.

Ik maaide en verwijderde alle onkruid en distels, ik besproei-de en maaide het gazon en blies ook dat nieuw leven in, en ik plantte een haag van bougainvillea’s om me af te schermen van de straat.

Maar de zomer kwam aan zijn eind, de herfst ging voorbij en mijn eerste winter op mijn nieuwe plek brak aan. Het regende, en alle zaden van de Bijbelse ‘distelen en doornen’, het kaasjeskruid, de gouddistels en het hondsgras, en al wat door onze voorvaderen *charoeliem* en *kimsjoniem* werd genoemd en waarvan we niet weten wat voor onkruid het precies is – ontkiemden weer.

Ik voelde me als Jason, omringd door vijanden die waren ontsproten aan gezaaide drakentanden. Ik begreep dat me een lange, zware strijd te wachten stond tegen vastberaden, sterke vijanden die zich niet gauw gewonnen zouden geven. Maar na

verloop van nog een paar weken bloeiden er bij mijn huis plotseling ook een paar cyclamens, en ineens stak er een eenzame narcis de kop op. En in de tuin van de burens openbaarde zich een adembenemende verrassing: honderden anemonen bloeiden er, kleurden de tuin rood en maakten van mijn raam op het noorden de lijst van een schitterend schilderij.

Na de bloeitijd verzamelde ik met toestemming van de burens zaad van anemonen. Zaad van cyclamens haalde ik van de nabijgelegen begraafplaats, bollen van de sterhyacint en zaad van klapprozen, blauwe centaurie en lupine uit de tuin van een vriend. Zaden van de oosterse windde (*Convolvulus dorycnium*) haalde ik uit de windes die toen langs de kant van snelweg 6 waren geplant en daar bloeiden. Salie, witte *micromeria* en Syrische majoraan kocht ik bij een kwekerij, evenals een paarse en een witte

rotsroos. De experts noemen die ook wel de grijsbehaarde en de saliebladige cistusroos (*Cistus incanus* en *Cistus salviifolius*), maar wij, leken, houden het liever op paars en wit.

Dat was het begin. Sindsdien heb ik nog vele wilde planten in de tuin gezaaid en geplant. Mettertijd heb ik zelfs enige handigheid verworven in het opkweken ervan, maar tot een ware tuinier heb ik het niet geschopt. Misschien ben ik te laat begonnen en misschien heb ik het te druk met andere bezigheden. Daarom is dit boek geen gids en geen leerboek, noch op het gebied van de plantkunde, noch op dat van de tuinierskunst. Het is niet meer dan een bundel van stukjes over één bescheiden wilde tuin en de tuinman die deze bewerkt en erover waakt en op vrij late leeftijd een nieuwe hobby en misschien zelfs een nieuwe liefde heeft gevonden.

Zeeajuinen

De twee planten die tegenwoordig mijn wilde tuin domineren, elk in zijn seizoen, zijn de cyclamen en de zeeajuin of zee-ui. Het zijn allebei geofyten, wat betekent dat ze voedsel opslaan onder de grond, de eerste in een knol en de laatste in een bol. Beide maken elk jaar nieuwe bladeren en bloemen. Beide hebben tere, fijne bloemen, maar zijn sterk en taai en worden oud. Omdat ze me allebei lief zijn en weinig verzorging vergen, en zelfs de blindmuis en het wilde zwijn ze geen schade toebrengen, heb ik er in mijn tuin grote kolonies van opgericht, die een lust zijn voor het oog en voor het hart.

Eén ding vind ik jammer: dat ze elkaars bloemen niet zien, want ze bloeien niet in hetzelfde jaargetijde. De zeeajuin doet dat in de tweede helft van de zomer en maakt groene bladeren als hij is uitgebloeid. De cyclamen – op een paar uitzonderingen na, waarover ik nog zal vertellen – maakt zijn bloemen en bladeren tegelijkertijd, in de winter.

De zeeajuin wekt mijn speciale bewondering. Hij past zich gemakkelijk aan, is sterk en neemt genoeg met wat er is. Hij leeft in het dal en in de bergen, in de woestijn en aan de kust, in hitte en kou, in schaduw en licht, en op allerlei bodemsoorten. In het moeilijkste jaargetijde, als zijn omgeving vergeelt en ver-

grauwt en hij wordt omringd door dorre distels en gebarsten droge aarde, schiet er een sterke, rechte steel uit hem op met een fris, glanzend wit bloemgestel in zijn top. En het is niet zomaar opschieten: als de steel van de zeeajuin uit de bol tevoorschijn komt, groeit hij in het benijdenswaardige tempo van tien tot vijftien centimeter per dag! Waarom al die krachtsinspanning juist in de warmste, droogste en zwaarste tijd van het jaar? Omdat de zeeajuin een slimme plant is: hij bloeit aan het eind van de zomer om niet met andere bloemen te hoeven wedijveren om de aandacht van de insecten.

In tegenstelling tot wat velen denken, maakt een plant geen bloemen om het hart van de mens te verblijden en is het evenmin zijn bedoeling dat die in vazen worden gezet of in een boeket worden aangeboden aan een geliefde. De bloemen zijn de geslachtsdelen van de plant en de bloei dient de voortplanting. Maar omdat planten de verplaatsingsmogelijkheden ontberen die nodig zijn voor een ontmoeting en contact, laten de meeste het stuifmeel van het mannetje door insecten bezorgen bij het vrouwtje. Daarom bloeien de meeste aan het eind van de winter en in de lente, als de aarde vochtig en het weer vriendelijk is, en er veel insecten rondvliegen en rondkruipen, hun bloemen bezoeken, zich tegoed doen aan nectar en aan stuifmeel en het vervoeren naar de volgende bloem die ze aandoen.

Het lastige is dat veel soorten tezelfdertijd bloeien en met elkaar concurreren: wie slaagt erin meer insecten te lokken? Daarom getroosten ze zich de moeite aangename, verleidelijke geuren, aantrekkelijke kleuren en vormen, en een overvloed aan stuifmeel en nectar te produceren. Generaliserend zou je kunnen zeggen dat in de dierenwereld het mannetje het vrouwtje het hof maakt en dat in de plantenwereld de mannetjes en de vrouwtjes achter kevers, vlinders en bijen aan zitten.

De zeeajuin heeft een andere aanpak. Hij blijft weg van de tierende massa en bloeit juist op aan het eind van de zomer. Aan